

Theo Dorst
Dewi Heijnes
Anouk Haverkamp

Talentontwikkeling op het vmbo

Introductie

Binnen het huidige onderwijs is er een toenemende aandacht voor getalenteerde of excellente leerlingen. De visie binnen deze stroming is dat elke leerling het verdient om mogelijkheden te krijgen om zijn of haar talenten zo optimaal mogelijk te ontwikkelen. Leerlingen verschillen echter in hun ontwikkelingsmogelijkheden; differentiatie is daarom onlosmakelijk verbonden aan talent en excellentie (School aan zet, 2014). Hier is het belangrijk te vermelden dat talent geen excellentie garandeert. Een talent moet tot expressie komen, zodat een leerling uit kan blinken in datgene waar hij of zij getalenteerd voor is. Het tot expressie komen van talent is afhankelijk van de moeite die de leerling hierin steekt. Door middel van talentenprogramma's worden leerlingen mogelijkheden gegeven om dit op een begeleide en stimulerende wijze te doen. Om talentontwikkeling mogelijk te maken, is daarnaast talentherkenning een essentieel begrip. Voornamelijk binnen de havo en het vwo is herkenning en ontwikkeling van talent in de klas een steeds belangrijker zaak, en hiertoe worden ook steeds meer programma's ontwikkeld. Het vmbo blijft hierin achter.

In dit verslag wordt uitgezocht wat het nut en de noodzaak is van talentenprogramma's op het vmbo en wat de oorzaken zijn van het achterblijven van de ontwikkeling en realisatie hiervan. Daarnaast wordt de huidige stand van zaken binnen het vmbo geanalyseerd. Door uit te zoeken waar binnen het vmbo problemen en kansen voor toptalenten liggen, wordt een advies geschreven voor het ontwikkelen van talentenprogramma's op het vmbo.

Probleembeschrijving

In het Nederlandse onderwijs ligt de nadruk op het verbeteren van de leerlingen met een leerachterstand. Er wordt gestreefd naar het brengen van zoveel mogelijk leerlingen naar een bepaald minimumniveau (Inspectie van het Onderwijs, 2012). Leerlingen die het makkelijk redden, ontvangen minder opbouwende en stimulerende aandacht van de docent. Leerlingen die wel aandacht krijgen, krijgen de boodschap zo snel mogelijk op te houden met gedrag dat hiertoe leidt; het halen van lage cijfers, niet meedoen in de klas en dergelijke. Niet opvallen lijkt hiermee een doel te zijn geworden voor leerlingen op de middelbare school. Voornamelijk in het vmbo is het van belang dat alle leerlingen dit minimumniveau behalen; afstromen beperkt sterk het aantal opties voor een vervolgopleiding. Het is dus niet vreemd dat juist op het vmbo minder aandacht is voor getalenteerde of excellerende leerlingen.

Het soort getalenteerde leerlingen dat wel opvalt, zijn de leerlingen die hogere cijfers halen dan gemiddeld op het vmbo. Voor deze leerlingen bestaat te mogelijkheid om op te klimmen naar een hoger vmbo niveau of naar de havo. Dit zijn de zogenaamde 'absoluut excellerende' leerlingen. Hierbij spreken we van de groep leerlingen die het hoogst scoren (School aan zet, 2014). Er is dus

minder aandacht voor leerlingen die niet tot deze groep behoren, maar ook niet tot de onderpresteerders. Juist in deze groep bevinden zich de leerlingen die binnen het vmbo behoefte zouden kunnen hebben aan meer persoonlijke groei en/of ontwikkeling van talenten.

Naast het achterblijven van de ontwikkeling van excellentieprogramma's op het vmbo, is het opvallend dat vmbo-scholen weinig tot geen gebruik maken van gevalideerde meetinstrumenten om talent bij hun leerlingen te ontdekken (Inspectie van Onderwijs, 2012). Meestal wordt ervan uitgegaan dat de docent de talenten van zijn leerlingen zal zien. Hoewel dit bij voldoende betrokken docenten waarschijnlijk wel het geval is, vraagt het veel van een docent. Hij krijgt de verantwoordelijkheid om talent te herkennen en als hij dit niet (op tijd) ziet heeft de leerling hier nadeel van.

Het nut en de noodzaak van talentontwikkeling op het VMBO

De taak van het onderwijs is om leerlingen niet alleen kennis bij te brengen, maar hen ook de mogelijkheid te geven zichzelf te ontwikkelen en ontplooien. Het is hierbij van groot belang dat leerlingen uitgedaagd worden; hier komt Vygotsky's zone van naaste ontwikkeling in beeld. De zone van naaste ontwikkeling stelt dat een kind of leerling meer aankan dan datgene wat zij zonder begeleiding of hulp kunnen doen. (Chaiklin, 2003). Met begeleiding of hulp zijn leerlingen in staat om meer *uit zichzelf* te kunnen halen. Er is een rol weggelegd voor docenten om leerlingen die meer kunnen te begeleiden in hun proces van ontwikkeling. Dit wordt op scholen gedaan, maar voor excellente leerlingen ligt binnen het normale programma niet genoeg uitdaging. Verdere ontwikkeling van hun talent wordt dan niet gestimuleerd. Dit is op het vmbo niet anders dan op de havo of op het vwo; ook op het vmbo is er verschil in niveau tussen leerlingen.

Extra aanbod voor toptalenten op middelbare scholen is gewenst. Dat bleek uit een peiling van Gfk Intomart in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Sport, waarin aandacht was voor zowel docenten en schoolleiders als ouders en leerlingen. Uit de peilingen kwam naar voren dat een kwart van de leerlingen op het vmbo, de havo en het vwo zich vaak verveelt, omdat zij de lesstof te makkelijk vinden. Van de betere leerlingen, in dit geval gemeten als leerlingen die zich scharen binnen de beste 20% van hun klas, geeft zelfs 56% aan dat ze zich vaak vervelen in de klas. Ook voor het vmbo geldt dat het onderwijs uitdagender kan zijn; 26% geeft aan zich vaak of bijna altijd te vervelen in de les. Dit is meer dan bij havo (21%) en vwo (22%). Een percentage van 46% van de vmbo-leerlingen geeft aan zich soms te vervelen. Veel van de leerlingen die zich vaak of altijd vervelen geven aan behoefte te hebben aan extra aandacht op school of uitdagendere programma's (Kamerbrief aan het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Sport, 2014).

Ruim 60% van de Nederlandse jongeren op het voortgezet onderwijs zit op het vmbo. Deze leerlingen zijn over het algemeen praktisch en toepassingsgericht ingesteld (Van der Sanden, 2003). Hun voorkeur ligt bij beroepsgerichte vakken waarin 'doen' centraal staat en bij concrete lesactiviteiten zoals oefenen, toepassen en voorbeelden bedenken. De gemiddelde vmbo-leerling is niet geneigd om lesactiviteiten zoals plannen, controleren en evalueren uit zichzelf uit te voeren. Over deze leerlingen wordt dan ook vaak gesteld dat zij ongemotiveerd zijn voor het onderwijs. Juist leerlingen die in staat zijn hun leerproces te controleren, gemotiveerd zijn voor het leren en vertrouwen hebben in hun competenties, zijn in staat om goed te presteren op school (Hamstra & Van den Ende, 2006). Het is dus van belang dat vmbo-leerlingen gemotiveerd worden en dat er extra

aandacht is om deze competenties te ontwikkelen. Talentenprogramma's kunnen hier een belangrijke rol in spelen.

Een gebrek aan uitdaging voor getalenteerde leerlingen kan een omgekeerd effect bewerkstelligen. Leerlingen die meer willen leren kunnen hun motivatie verliezen om zich in te spannen voor school; dit kan leiden tot onderpresteren en tot uitval. Juist op het vmbo is het zonde als getalenteerde leerlingen interesse verliezen voor school. In verhouding tot de havo en het vwo zitten er op het vmbo een groot aantal leerlingen dat al weinig interesse heeft voor school en hier niet intrinsiek voor is gemotiveerd (Hamstra & Van den Ende, 2006). Door talenten te ontdekken en te ontwikkelen wordt voor leerlingen de kans op succes vergroot. Succeservaring is een stimulans om verder te leren. Het is zeker voor vmbo-leerlingen belangrijk dat zij succes ervaren, omdat zij in het primair onderwijs hebben ondervonden de zwakkere leerlingen te zijn. Het is van belang om juist deze leerlingen hun zelfvertrouwen terug te geven en hun talenten te ontwikkelen (Inspectie van het Onderwijs, 2012).

De vraag is dus niet of er voor het vmbo talentenprogramma's ontwikkeld moeten worden, maar hoe dit gedaan kan worden.

Huidige situatie

Er zijn binnen het vmbo verschillende initiatieven om excellentie te bevorderen. Het grootste deel hiervan is op te delen in plusklassen en keuzelessen. De verschillende plusklassen die regelmatig voorkomen worden eerst besproken. Daarna komt excellentiebevordering in de vorm van keuzelessen aan bod.

Plusklassen

Plusklas is een veelgebruikte naam voor klassen die iets extra's bieden. Zo wordt de term veel gebruikt voor speciale vwo klassen voor hoogbegaafde leerlingen. Maar plusklassen kun je bij ieder onderwijsniveau tegenkomen. Zo wordt deze naam ook vaak gekozen voor speciale vmbo klassen waarin leerlingen zitten die meer in hun mars hebben dan de gemiddelde leerling. Hieronder zal ingegaan worden op de verschillende invullingen die scholen geven aan dit soort vmbo klassen.

Overstap naar havo

Het eerste type plusklas dat besproken wordt heeft een tweeledig doel: leerlingen stimuleren die tot meer in staat zijn en een eventuele overstap naar havo-4 makkelijker maken. Deze overstap vindt dan plaats na het behalen van het vmbo-diploma (zie blauwe pijl in Figuur 1). Sommige scholen hebben deze plusklas voor het 3e en 4e leerjaar en sommige scholen alleen in het 4e leerjaar. Binnen het vmbo zijn er vier leerwegen. Twee beroepsgerichte leerwegen, een theoretische leerweg (vmbo-t) en een gemengde leerweg die zowel beroepsgericht als theoretisch is. Om na het vmbo door te kunnen stromen naar de havo moet een leerling de theoretische leerweg hebben gevolgd. Dit type plusklassen zijn er daarom alleen op het vmbo-t niveau.

Een voorbeeld van een invulling van een plusklas van dit type is de Gomarus SG in Gorinchem. Hier krijgen de leerlingen in de plusklas een extra vak aangeboden. Daarnaast wordt er extra aandacht geschonken aan wiskunde en Engels, om beter aan te sluiten bij havo-4. Omdat extra lestijd onder andere financieel niet wenselijk is, worden een aantal vakken in minder uren per week gegeven.

Andere voorbeelden hiervan zijn de NSG Groenewoud in Nijmegen en het Oosterlicht college in Nieuwegein.

Een andere insteek is om in het eerste leerjaar van vmbo-t (1t) een plusklas in te zetten. Het doel hiervan is om het gemakkelijker te maken voor leerlingen van 1t om door te stromen naar havo-2 (zie groene pijl in Figuur 1). Dit wordt gerealiseerd door ze Frans aan te bieden. Voorbeelden hiervan zijn de Gomarus SG in Gorinchem en het Udens college in Uden.

vmbo-t	havo
	klas 5
klas 4	klas 4
klas 3	klas 3
klas 2	klas 2
klas 1	klas 1

Figuur 1: Doorstroom naar havo

Meer uitdaging voor beroepsgerichte leerwegen

Niet alleen binnen de theoretische leerweg zijn er plusklassen; er zijn ook voorbeelden binnen de kaderberoepsgerichte leerweg. Deze plusklassen zijn bedoeld voor leerlingen die, hoewel ze een havo-indicatie hebben, voor een beroepsgerichte opleiding kiezen. Deze leerlingen worden op praktisch gebied voldoende uitgedaagd, maar cognitief kunnen ze meer hebben. Daarom krijgen ze de algemene vakken op een hoger niveau. Deze plusklassen zijn ook interessant voor leerlingen die twijfelen tussen de kaderberoepsgerichte en theoretische leerweg. Deze leerlingen kunnen na het eerste jaar makkelijk overstappen naar de theoretische leerweg. Voorbeelden zijn het Gilde Vakcollege Techniek in Gorinchem en het IJssel College in Capelle aan den IJssel.

Zoals duidelijk wordt uit deze beschrijvingen richt excellentie in het vmbo zich voornamelijk op vmbo-t, en dan vooral op de doorstroom naar havo. Dit biedt wel een oplossing voor leerlingen die onder hun niveau hebben gescoord op de CITO of anderszins eigenlijk op havo niveau zouden kunnen presteren, maar niet voor leerlingen die zich willen verdiepen of verbreden op vmbo niveau. Bij plusklassen is er dus aandacht voor absoluut excellerende leerlingen, maar de relatief excellerende leerlingen blijven hier 'genegeerd'.

Keuzelessen

Bij plusklassen is er steeds sprake van een speciale klas waar geselecteerde leerlingen in zitten. Er zijn echter ook scholen die er niet voor kiezen om een speciale klas op te richten, maar om alle leerlingen, in hun eigen klas, keuzelessen aan te bieden. Een belangrijk gevolg hiervan is dat deze excellentieprogramma's niet voorbehouden zijn aan leerlingen in een plusklas, maar aan alle leerlingen aangeboden worden.

Tijdens keuzelessen, soms talenturen genoemd, volgen leerlingen een extra vak dat ze zelf hebben gekozen. Vaak kan op meerdere momenten gedurende het jaar opnieuw gekozen worden welke keuzelessen een leerling wil volgen. Hierdoor ontdekt een leerling waar hij of zij talent voor heeft. Naast deze keuzelessen worden vaak mentorlessen ingezet om de keuzelessen te bespreken en om aan loopbaanoriëntatie te doen. Voorbeelden van scholen die dit aanbieden zijn Hofstad Mavo in Den Haag, Het Hooghuis in Oss en het DaCapo College in Sittard-Geleen. Op het KTS Teylingen

College in Voorhout krijgen de leerlingen naast deze lessen ook stages, zodat ze op de werkvloer kunnen ervaren of een bepaalde richting hen ligt of niet. Sommige scholen hebben een zeer uitgebreid aanbod aan keuzelessen en sommige scholen beperken het aanbod, zoals bijvoorbeeld op het Pantarijn in Wageningen waar gekozen kan worden uit sport, kunst en techniek.

Deze keuzelessen richten zich echter niet specifiek op bepaalde leerlingen. Terwijl leerlingen wel mogen kiezen voor een vak dat zij leuk en/of uitdagend vinden, bestaan deze klassen, logischerwijs bekeken, nog steeds uit een heterogene groep leerlingen. Door middel van keuzelessen wordt er dus niet gedifferentieerd op excellerende of getalenteerde leerlingen.

Overige initiatieven

Hierboven zijn een aantal veel voorkomende vormen van excellentiebevordering binnen het vmbo behandeld. Hoewel veel initiatieven van scholen in deze vormen gecategoriseerd kunnen worden, is de precieze invulling op iedere school weer anders. Ook zijn er initiatieven die een hele andere aanpak hebben, zoals bijvoorbeeld deelname aan een landelijke vakwedstrijd. De invulling is dus op iedere school anders, maar de doelen komen vaak overeen. De belangrijkste doelen zijn meestal het vergemakkelijken van doorstroom naar een hoger niveau en/of het bieden van uitdaging aan leerlingen die meer in hun mars hebben.

Conclusie en Advies

Leerlingen die opvallen door hoge cijfers, worden vanuit het vmbo meestal 'opgewaarderd' naar een volgend niveau. Er is weinig tot geen aandacht voor relatieve excellentie; leerlingen die niet behoren tot die top die kan doorstromen, maar die wel harde werkers zijn met een visie, behoefte aan uitdaging, creatieve oplossingen en/of een kritische houding (School aan zet, 2014). Wij raden vmbo-scholen aan om meer aandacht te besteden aan deze groep en het ontwikkelen van excellentieprogramma's die gericht zijn op het ontwikkelen van individuele talenten. Juist deze groep leerlingen is in staat zichzelf, door middel van de juiste begeleiding, verder te ontplooien.

Er kan gebruik gemaakt worden van instrumenten voor talentherkenning (Sligte, Bulterman-Bos & Huizinga, 2009), om deze lastige taak niet volledig aan de oplettendheid van de docenten over te laten. Met een IQ test kan bekeken worden waar de sterke punten liggen qua intelligentie, maar er kunnen bijvoorbeeld ook vragenlijsten gebruikt worden om de motivatie van een leerling te achterhalen. Het is ook mogelijk om niet het bestaande cognitief vermogen te testen, maar de potentie die een leerling heeft om te leren. Dit kan gedaan worden met *pretest-training-posttest procedures* of *train-within-test procedures*. Dit geeft een beeld van leerlingen die wel de mogelijkheid hebben om zich te ontwikkelen, maar dit nog niet gedaan hebben. Als laatste kunnen neuropsychologische tests gebruikt worden om de sterke punten op dit gebied te meten. Deze instrumenten geven, zeker wanneer men talent wil herkennen dat zich niet uit in het halen van de hoogste cijfers van de klas, een goed handvat.

De huidige plusklassen zijn met name gericht op absoluut excellerende leerlingen met het oog op doorstroming naar havo. Dit is een goed initiatief, maar hierbij is geen aandacht voor leerlingen die talenten willen ontwikkelen op vmbo niveau. Ook moet bij de plusklassen vermeld worden dat het expliciet richten op doorstroom ook juist demotiverend kan werken wanneer het uiteindelijk toch niet lukt. Door toe te werken naar de doorstroom naar havo en het niet te halen bestaat de kans dat

het zelfvertrouwen van de leerling nog meer afneemt, waardoor de motivatie om te leren verdwijnt. Hier moet zeer zorgvuldig mee worden omgegaan.

Er zijn wel voorbeelden van scholen die meer aan echte talentontwikkeling op het vmbo doen (Hofstad Mavo, Het Hooghuis, DaCapo College, KTS Teylingen College), maar deze komen veel minder voor dan bij havo/vwo opleidingen. Wij zouden graag zien dat meer scholen aan de slag gaan met talentontwikkeling op vmbo niveau, en dat deze programma's niet direct gericht zijn op de doorstroom naar havo. De scholen die al bezig zijn met talentontwikkeling op vmbo-niveau hebben overeenkomende visies op dit gebied. Ze geven aan dat ze begaafdheden bij hun leerlingen willen ontdekken en zich realiseren dat deze begaafdheden zich alleen uiten als ze ook gestimuleerd worden door de omgeving.

Dit uit zich bij veel scholen in het aanbieden van de eerder besproken keuzelessen. Het is belangrijk dat leerlingen erover nadenken waarom ze iets leuk vinden (en waarom niet) en wat ze bij zichzelf vinden passen. Zo krijgen de leerlingen de kans om goed na te denken over hun toekomstplannen en hoe ze hun sterke punten kunnen gebruiken in het maken van hun eigen toekomst.

Door meer aandacht te besteden aan het herkennen van relatief excellerende leerlingen, is het mogelijk gedifferentieerde (keuze)lessen aan te bieden waarin leerlingen met leerlingen van gelijk niveau in hun interessegebied uitdaging vinden. Ook is het te adviseren om voor praktisch ingestelde vmbo-leerlingen cognitief talent te verbinden met praktisch werk. Een voorbeeld is de CSG Reggestreyn uit Rijssen, welke deelnam aan een wedstrijd van de Junior Vakkanjers. Hierin werden leerlingen uitgedaagd een amfibievoertuig te ontwerpen en te maken.

Referenties

Chaiklin, S. (2003). The zone of proximal development in Vygotsky's analysis of learning and instruction. *Vygotsky's educational theory in cultural context*, 1, 39-64.

Hamstra, D. G., & Van den Ende, J. (2006). De vmbo-leerling. Onderwijspedagogische en ontwikkelingspsychologische theorieën.

Sligte, H., Bulterman-Bos, J., & Huizinga, M. (2009). Maatwerk voor latente talenten. *Uitblinken op alle niveaus; Eindrapport*.

Kamerbrief aan het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Sport (10 maart 2014). Plan van aanpak toptalenten 2014-2018.

Inspectie van het Onderwijs (2012). Van latent naar talent: een inventariserend onderzoek naar talentontwikkeling in het voortgezet onderwijs.

School aan zet (2014). *Excellentie en differentiatie*.

Scholen:

CSG Reggesteyn Rijssen, <http://www.reggesteyn.nl/>

DaCapo College Sittard-Geleen, <http://www.dacapo-college.nl>

Gilde Vakcollege Techniek Gorinchem, <http://gilde.csdehoven.nl/>

Gomarus SG Gorinchem, <http://www.gomarus.nl>

Hofstad Mavo Den Haag, <http://www.hofstadmavo.nl>

Hooghuis Oss, <http://www.hethooghuis.nl>

IJsselcollege, Capelle aan den IJssel <http://www.ijsselcollege.nl/>

KTS Teylingen College Voorhout, <http://www.teylingen-college.nl>

NSG Groenewoud Nijmegen, <http://www.nsg-groenewoud.nl>

Oosterlicht Nieuwegein, <http://www.oosterlicht.nl/>

Pantarijn Wageningen, <http://www.pantarijn.nl>

Udenscollege Uden, <http://www.udenscollege.nl/>